

Tomasz Andrzej Nowak
(Muzeum Regionalne im. S. Sankowskiego w Radomsku)

Spór o wieś Gręboszewice w świetle akt parafii Chełmo

Na obszarze powiatu radomszczańskiego istniało kilka wsi, które z czasem zanikły i poza nielicznymi wzmiankami źródłowymi nie posiadamy o nich informacji¹. S. M. Zajączkowski do 1500 r. doliczył się ich 8². Na terenie parafii Chełmo do tej kategorii można zaliczyć znane ze źródeł wsie: Choszczowka³, Grzybowa Wola⁴ i Gręboszewice. O tej ostatniej osadzie wspomniałem spisując dzieje wsi Chełmo i istniejącej w niej parafii⁵. W dotychczasowych opracowaniach wieś ta się nie pojawiała. Wspominał o niej jedynie wydawca *Liber beneficiorum* Jana Łaskiego⁶. Zamieszczony w cytowanej książce o Chełmie opis dziejów Gręboszewic spotkał się ze zdecydowaną krytyką Stanisława M. Zajączkowskiego, który m.in. zwrócił uwagę, że

---

¹ S. M. Zajączkowski, *O lokacjach na prawie niemieckim wsi na obszarze przedrozbiorowego powiatu radomszczańskiego do połowy XVI stulecia*, [w:] *Niebem i sercem okryta. Studia historyczne dedykowane dr Jolancie Malinowskiej*, pod red. Mariusza Malinowskiego, Toruń 2002, s. 236; tenże, *Zarys dziejów powiatu radomszczańskiego*, „Zeszyty Radomszczańskie”, t. II, 2008, s. 145-146. Do obu prac dołączona jest mapa powiatu. Na temat przyczyn zanikania wsi zob. J. Domański, *Z problematyki badań znikłych osad na Śląsku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, nr 3, 1983, s. 317.

² S. M. Zajączkowski, *Zarys dziejów ...*, s. 115.

³ Wieś ta po raz pierwszy wspomniana jest w 1410 r. - S. Kozierowski (*Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej wschodniej Wielkopolski.*, t. I: A-O, Poznań 1926, s. 57-58) określił ją jako leżącą koło Chełma. Natomiast A. Pawiński (*Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym opisana przez Adolfa Pawińskiego*, Wielkopolska, t. II, [w:] *Źródła dziejowe*, t. XIII, Warszawa 1883, s. 204,275) lokuje ją w 1518 r. na terenie parafii Chełmo, ale łącznie z wsiami Granice i Goszczowa. Łącznie z Granicami występuje także (jako Choszcowa lub Choszczowka) w 1518, 1538, 1539 r. - Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Archiwum Skarbu Koronnego (dalej ASK), sygn. 25, k. 493v, 508v, 534, 803-tu samodzielnie, mając 2 łany powierzchni). W 1576 r. zapisano, że miała 2,5 łana (ASK, sygn. 26, k. 854v). Choszczowka według dzieła Jana Łaskiego (*Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, t. II, Gniezno 1881, s. 214-215) to wieś Chylczów (dziś Chełczów), leżąca na terenie parafii Rzejowice. Osadą tą pobocznie w swoich pracach zajmował się S. M. Zajączkowski. Na obu opublikowanych mapach umieścił wieś Choszczowa i zlokalizował ją między Kraszewicami (na północny-wschód od tej miejscowości) a Strzelcami. Do parafii Chełmo autor ten przypisywał ją również w pracy *Uwagi na marginesie monografii wsi Chełmo w powiecie radomszczańskim*, „Rocznik Łódzki”, t. 54, 2007, s. 264. Autor ten identyfikuje ją z dzisiejszym Chełczowem w pracy *Sieć parafialna na terenie przedrozbiorowego powiatu radomszczańskiego w początkach XVI w.*, „Zeszyty Radomszczańskie”, t. III, 2009, s. 138. Źródła z XV i XVI w. nie rozstrzygają położenia i jej przynależności parafialnej. Spisy podatkowe podają, że należała do parafii Chełmo, choć J. Łaski wyraźnie określa ją w granicach parafii Rzejowice .

⁴ Wspomniana jest w 1553 r. przez A. Pawińskiego, *Polska XVI wieku ...*, s. 275

⁵ T. A. Nowak, *Chełmo. Zarys dziejów do 1945 roku*, Radomsko 2005, s. 187-189.

⁶ J. Łaski, *Liber beneficiorum ...*, s. 206.

powiniem w swej pracy zamieścić w aneksie tekst dokumentu z 1389 r., w którym po raz pierwszy pojawia się omawiana tu wieś⁷. Przy tematyce Chelma, zagadnienie to było jednym z wielu, stąd nie opublikowałem wówczas tego dokumentu⁸. Chciałbym to uczynić w niniejszej pracy.

Podejmując ten temat należy zmierzyć się z kilkoma problemami. Będzie wśród nich zagadnienie najstarszych przekazów o miejscowości, brzmienie jej nazwy, położenie oraz prawo własności do niej.

Informacje o nadaniu wsi Gręboszewice pochodzą z dwóch kopii, oryginał nie jest znany. Obie kopie są nowożytne, przy jednej trudno ustalić czas jej powstania (zapewne przełom XVI i XVII w.), natomiast przy drugiej zamieszczono stosowne informacje o roku jej spisania. Została ona sporządzona w dniu 1 października 1659 r. podczas wizyty kanonicznej w parafii Chelmo⁹.

Dokumentacja odnosząca się do tej wsi została zgromadzona w aktach parafii Chelmo na potrzeby sporów, jakie prowadzono o te grunty z właścicielami Masłowic. Znajdują się one w zasobach Archiwum Archidiecezjalnego w Częstochowie¹⁰ (zapewne z dokumentów tych swą wiedzę czerpał J. Łukowski, wydając księgę uposażeń Jana Łaskiego). Tu też znajduje się przeważająca część dalszej dokumentacji związanej z tą wsią. Pod koniec XVI w. rozpoczęły się spory o własność pól, była to już bowiem wieś opustoszała. Nieporozumienia na tym tle trwały przez następne stulecia, aż do polubownego finału w pierwszej połowie XIX w. W tym czasie (w pierwszej połowie XVII w. oraz w 1779 r.) sporządzono swoisty spis dokumentów sporu i dziś na tej podstawie można odtworzyć dzieje gruntu zwanego Gręboszewice.

Bracia Zbigniew z Chelma i Pakosław z Kraszewic, synowie Zbigniewa z Brzezia, ufundowali w dniu 9 maja 1389 r. (*fundamus altare vel praebendam in ecclesiae nostrae in Chelm*) altarię pod św. Michała Archanioła w Chelmie¹¹ i nadali jej wieś Gręboszewice oraz dziesięciny z kilku wsi¹². Jeszcze w tym samym roku oryginał dokumentu (*originalio privilegii*) miał zatwierdzić Władysław Jagiełło w dniu 11 lipca (*die dominica ante festum sanctae Margarethae Predborie conditi*)¹³. W innym miejscu zaś czytamy, że tego samego roku Władysław król Polski powyższą legacją wioski Gręboszowice zwaney, czyli oneyże do prebendy kościoła chelmskiego inkorporację, przez dziedziców i właścicieli nastąpną aprobuie i na

⁷ S. M. Zajączkowski, *Uwagi na marginesie ...*, s. 264. Sugestie o konieczności opublikowania tego dokumentu powtórzył także w innej pracy: S. M. Zajączkowski, *Sieć parafialna ...*, s. 129, przyp. 140.

⁸ T. A. Nowak, *W odpowiedzi panu prof. Zajączkowskiemu na recenzję książki „Chelmo. Zarys dziejów do 1945 roku”*, „Rocznik Łódzki”, t. 55, 2008, s. 268, przyp. 4.

⁹ AACz, Foliał, k. 1-2, 158-159.

¹⁰ Archiwum Archidiecezjalne w Częstochowie (dalej: AACz), Foliał dokumentów z lat 1389-1830 (dalej: Foliał), k.1- 2.

¹¹ Istnienie tej altarii dosyć często powoduje zamieszanie w publikacjach dotyczących parafii w Chelmie. Spotykamy się bowiem z sytuacjami, że myli się wezwanie kościoła. Zamiast faktycznego św. Mikołaja przypisuje mu się św. Michała Archanioła - J. Sikora, *Grodzisko wczesnośredniowieczne na Górze Chelmo. Badania, interpretacje, hipotezy*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, nr 34, 2008, s. 26. P. Wolnicki w pracy *Edycja pieczęci kościołów parafialnych dekanatu radomszczańskiego z I poł. XIX stulecia*, „Ziemia Częstochowska”, t. XXXIV, 2008, s. 77 podaje, że pierwotny kościół nosił wezwanie św. Mikołaja, a dopiero kolejny (mający powstać w 1573 r. św. Michała Archanioła).

¹² AACz, Foliał, k.1- 2.

¹³ AACz, Foliał, k. 158. Tu należy nieco miejsca poświęcić przytoczonym datom dziennym. Świętego Michała przypada 29 września, natomiast potwierdzenie nadania przez władcę miało mieć miejsce w dniu 11 lipca. Wobec tego należy przyjąć, że wspomniany w dokumencie dzień św. Michała Archanioła to 9 maja - *Chronologia polska*, redakcja naukowa Bronisław Włodarski, Warszawa 2006, s. 248.

to przywilej na pergaminie wydany własną podpisuje ręką, który to przywilej do ksiąg Grodu Piotrkowskiego w roku 1596 sposobem oblaty podany i temże ingresowany został. Po następnym więc takowym nadawczym prawie i po zyskanych od króla na to przywileju, prebendarze kościoła chełmskiego spokojnie gront tenże Gremboszowice zwany w swej trzymali posesysi i prawem własności w oneyże rządzili [...]»¹⁴. Nie wiadomo, jak rozumieć słowo *Predborie*. Czy chodzi tu o Przedbórz? O wizycie w Przedborzu w tym roku nie wspomina itinerarium władcy. Król w tym czasie był daleko od tego miasta. 12 czerwca przebywał w Jedlini k. Radomia, następny znany dokument mówi, że ok. 30 lipca 1389 r. był w samym Radomiu¹⁵. Do aktu oblaty w 1596 r. miało dojść dokładnie 27 grudnia¹⁶, ale i tej informacji nie można zweryfikować, bowiem księgi ziemskie dla powiatu piotrkowskiego i radomszczańskie się nie zachowały. W dniu 1 października 1659 r. dokument potwierdził podczas wizytacji kanonicznej parafii Chełmo Mikołaj Grzebiński, archidiakon kurzelowski i gnieźnieński, będący także kanonikiem łowickim¹⁷.

W dokumencie wymienione jest 5 osób. Dwie z nich to wspomniani już bracia z rodu Zadorów i ich można poświadczyć źródłowo. Zbigniew z Brzezia i Wielgomłyn był starostą wieluńskim (1368-1369) i kasztelanem sieradzkim (1372-1375)¹⁸. Natomiast Pakosław, piszący się z Chełma, Ochotnika, Kraszewic i Rudki nie piastował urzędów. Alicja Szymczakowa podaje, że jego śmierć nastąpiła po 28 lutego 1401 r. a przed lutym 1402 r.¹⁹ lub też po 1403 r.²⁰ Trzy pozostałe osoby to duchowni. Dwaj plebani z Chełma Zdzisław i Wito oraz nowy altarzysta Andrzej Mikołaj z Proszowic (wieś w diecezji krakowskiej). Nie znamy ich z innych źródeł.

Ołtarz św. Michała Archanioła otrzymał na swe utrzymanie wieś Gręboszewice wraz z dziesięciną. Grunt ten był wyraźnie oznaczony znakami na drzewach i groblach. Poza tym duchowny i jego następcy otrzymali staw i młyn zwany Kwiatkowski. W samym Chełmie otrzymał dwie karczmy w pobliżu dworu oraz plac na budowę domu dla siebie. Prebendarz i jego kmiecie dostali pozwolenie na wybieranie drewna do budowy swych domostw z lasów majątku Masłowice i Ochotnik. Prebendarz otrzymał też dziesięcinę ze wspomnianych Masłowice²¹ oraz Zagajowa (prawa do niego posiadał poprzez swą żonę Jadwigę Pakosław²²) w parafii Kazimierza Mała. W zamian za to uposażenie duchowny winien odprawiać 3 msze św. tygodniowo²³.

Pośrednio dyspozycje z 1389 r. potwierdzają dwa inne źródła. Otóż na ślad nadania w Zagajowie natrafiamy w kilkadziesiąt lat później. Około 1470 r. powstało *Liber beneficiorum diecezji krakowskiej* Jana Długosza. Wspomniano tam o pewnych, bliżej nieokreślonych, prawach kościoła chełmskiego (nie napisano, że

¹⁴ AACz, Foliał, k. 275-275v.

¹⁵ A. Gąsiorowski, *Itinerarium króla Władysława Jagielly 1386-1434*, Warszawa 1972, s. 32.

¹⁶ AACz, Foliał, k. 158.

¹⁷ AACz, Foliał, k. 1v.

¹⁸ S. Cynarski, *Dzieje rodu Lanckorońskich z Brzezia*, Warszawa-Kraków 1996, s. 44-45; A. Szymczakowa, *Magnifici et generosi. Szlachta sieradzka w XV wieku*, Łódź 1998, s. 356.

¹⁹ A. Szymczakowa, *Magnifici et generosi ...*, s. 358.

²⁰ A. Szymczakowa, *Dziedzice Bąkowej Góry w wieku XV*, „Rocznik Łódzki”, t. XL, 1993, s. 121-122.

²¹ Trudno jest ustalić, kto dziedziczył w końcu XIV w. na tej wsi. W 1403 r. doszło do rozgraniczenia majątku w Chełmie, Kalinkach, Ochotniku i Masłowicach pomiędzy Jadwigą, wdową po Pakosławie z Kraszewic i Przedborem z Kraszewic i jego bratem Leonardem z Chełma - A. Szymczakowa, *Dziedzice...*, s. 122.

²² A. Szymczakowa, *Dziedzice...*, s. 121-122.

²³ AACz, Foliał, k. 1-3

odnosi się to do uposażenia ołtarza do dziesięcin z tej wsi)²⁴. Kolejny przekaz źródłowy to informacje z *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej* Jana Łaskiego. Według tego opisu w początkach XVI w. altaria otrzymywała dziesięcinę z Gręboszewic (wówczas już była określona jako wieś opustoszała – *villa deserta*). Na terenie Gręboszewic znajdował się dwór i młyn, z którego młynarz co tydzień uiszcział pół korca mąki. Z Masłowic pobierano na rzecz altarii dziesięcinę snopową z pól folwarcznych. W samej wsi Chełmo altaria posiadała działkę, gdzie usytuowany był dwór, a leżała ona między polami kmieci. Poza tym ogród, niwa pola, łąka, z której zbierano stóg siana. Kmiecie osadzeni na polach altaryzisty płacili rocznie czynsz w wysokości 1 grzywny²⁵. Także i tu wspomniano o należnościach dla księży z Chełma zapisanych na Zagajowie, które w początkach XVI w. obliczono na 3 grzywny²⁶.

W źródłach napotkałem dwie wersje nazwy wsi, bardzo bliskie brzmieniowo sobie. Otóż wieś nazywano Gręboszowice lub Gręboszewice (pisane także jako Gremboszowice względnie Gremboszewice). Za J. Łukowskim przyjąłem w książce wersję Gręboszewice²⁷.

Dzięki analizie zachowanych dokumentów źródłowych udało się ustalić położenie wsi. O tym, że leżała ona w pobliżu Masłowic czytamy w 1626 i 1639 r.²⁸, natomiast w 1675 r. wspomniano o pobliskiej drodze²⁹. W końcu XVI w. toczyły się spory graniczne między właścicielami Masłowic, Strzelec (dziś Strzelec Małych), Korytna i Kraszewic. Gręboszewice musiały więc graniczyć z tymi wsiami: od zachodu ze Strzelcami, od północy z Masłowicami, od północnego-wschodu z Korytnem i od południa z Kraszewicami. Wspomniana przed momentem droga to dzisiejsza trasa łącząca Radomsko z Przedborzem, biegnąca przez Strzelce Małe. Wydaje mi się, że omawiana wieś leżała na północ od tej drogi i rozpoczynała się tuż za terenem dzisiejszej wsi Strzelce Małe.

Zajmijmy się dziejami samej wsi. Nie sposób dziś określić, kiedy doszło do opustoszenia wsi. Tak ją określa *Liber beneficiorum*, podobnie zapisano w 1585 (*villa deserta*)³⁰, 1596 (*diedzina pusta*)³¹ i w 1609 r.³² W spisie dokumentów z pierwszej połowy XVII w. i w tym z 1779 r. streszczając dokument z 1389 r. stwierdzono, że nadano wieś Gręboszewice [...] *protunc deserta*³³ i już na ten czas *spustoszoną*³⁴. Taki też pogląd wyraziłem w książce³⁵, natomiast S. M. Zajączkowski uznał, że całkowite opustoszenie wsi nastąpiło najprawdopodobniej w XV stuleciu. Badacz ten jednak podkreśla, że w początkach XVI w. istniał tam dwór należący do duchownego oraz funkcjonował młyn³⁶. Być może w tym okresie była to tylko osada młyńska. Spisy podatkowe (zawierające zestawienie młynów z terenu powiatu radomszczańskiego)

²⁴ Joannis Długosz senioris canonici cracoviensis *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis nunc primum e codice autographo editus, tomus II ecclesiae parochiales, Cracoviae MDCCCLXIV*, s. 420.

²⁵ S. M. Zajączkowski, *Siec parafialna...*, s. 133.

²⁶ Tamże, s. 134.

²⁷ Tego typu różnice w nazewnictwie spotykamy też w innych przypadkach. Istniejąca do dziś, także na terenie parafii Chełmo, wieś Kraszewice w niektórych źródłach znana jest jako *Craschowycze* – J. Łaski, *Liber beneficiorum...*, s. 203.

²⁸ AACz, Foliał, k. 277-277v.

²⁹ AACz, Foliał, k. 123.

³⁰ AACz, Foliał, k. 11, 18-20, 158v, 275v.

³¹ AACz, Foliał, k. 276.

³² AACz, Foliał, k. 11, 18-20.

³³ AACz, Foliał, k. 158.

³⁴ AACz, Foliał, k. 275.

³⁵ T. A. Nowak, *Chełmo. Zarys ...*, s. 188.

³⁶ S. M. Zajączkowski, *Siec parafialna...*, s. 129.

z 1510³⁷, 1530 i 1535 r. takiego młyna nie wymieniają, podobnie też jak i samych Gręboszewic³⁸. Także w XVII w. nigdy nie wspomniano o istnieniu młyna.

W 1585 i 1596 r. informacje na jej temat pojawiają się w kontekście sporów granicznych, jakie prowadzili właściciele Kraszewic (Stanisław i Mikołaj Pukarzewscy), Korytna (Marcin Małachowski, Mikołaj i Jakub Korycińscy³⁹), Masłowic (Jan, Andrzej i Stanisław Przerębscy), Strzelec (Andrzej Jaktorowski) i prebendarz z Chełma ks. Jan. W 1596 r. zapisano, że *gdy dziedzice Korytna kontynuując proces graniczny z x. prebendarzem chełmskim przypozwali do sprawy takowej P. Jandrzeja Jaktorowskiego dziedzica wsi Strzelce, iżby attentował sprawy i okazał swą ścianę jaką ma z gruntem Gręboszewice, tenże dziedzic Strzelec w Ziemstwie Radomskim wzdać im się dopuścił*⁴⁰. Streszczając istotę sporu w XVII w. podkreślono, że nikt wówczas nie kwestionował praw własności do tej wsi. W tego typu rozgraniczeniach mogli brać udział jedynie rzeczywisti właściciele⁴¹. W 1596 r. dodatkowo dziedzice Korytna i Kraszewic postanowili uściślić przebieg własnych granic z Gręboszowicami. Właściciel Masłowic nie czynił wówczas żadnych protestów - [...] *dziedzice Masłowic żadnej nie czynili skargi i manifestu, a stąd że nie uzurpowali sobie nigdy prawa własności do Gręboszowic widocznie pokazuje się*⁴². Nikt z ówczesnych właścicieli Masłowic nie zgłaszał pretensji do tych pól. Zwrócono uwagę, że podobnie było w 1605 r., kiedy Stanisław Przerębski dziedzic Masłowic i Krer⁴³ zastawił te dobra Kacprowi Karsznickiemu nic nie wspomniawszy o Gręboszewicach, [...] *a zatym i prawa żadnego poprzedni dziedzice Masłowic do gruntu Gręboszowice nigdy sobie nie uzurpowali*⁴⁴. Między 1609 a 1618 r. Stanisław zmarł i w kolejnym dokumencie występuje już wdowa po nim Elżbieta. W 1618 r. [...] *zaspokajając kontrowersyje jakie wszczęte zostały o grunt Gręboszowice między prebendarzem chełmskim, godzi się z Im x. Małkusiewiczem*⁴⁵ *na ten czas prebendarzem na czynsz z gruntu tego w kwocie grzywien 4, mający być przez posesorkę wsi Masłowice do życia tegoż x. prebendarza chełmskiego opłacany. Oplata przeto czynszu, jako niecoinnego jak tylko płacenie dzierżawy z gruntu znaczny, tak ani prebendarza chełmskiego od*

³⁷ AGAD, ASK, sygn. 26, k. 564v, 860v.

³⁸ AGAD, ASK, sygn. 24, k. 303, 513. Na terenie parafii Chełmo młyny były w Kraszewicach, Goszczowie i Granicach.

³⁹ Marcin Małachowski był synem Mikołaja, kasztelana spycymierskiego, który przejął za długi Bąkową Górę, Kalinki, Zbyłowice, Bedzinek, Korytno i Dębę od Mikołaja Łaskiego. Marcin Małachowski (zm. w 1606 r.) był współwłaścicielem Korytna wraz z Mikołajem i Jakubem Korycińskimi, o których nic więcej nie wiemy – zob. H. Żerek-Kleszcz, *Dobra Bąkowa Góra i ich dziedzice w XVI-XVIII wieku*, „Rocznik Łódzki”, t. LII, 2005, s. 49-52.

⁴⁰ AACz, Foliał, k. 158v, 276.

⁴¹ AACz, Foliał, k. 275v.

⁴² AACz, Foliał, k. 276.

⁴³ Prawdopodobnie pierwszym właścicielem tej wsi z rodu Przerębskich był kasztelan sieradzki Jan Przerębski – K. Baczkowski, *Przerębski Jan h. Nowina (zm. ok. r. 1523)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXVIII/4, z. 119, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk - Łódź 1985, s. 747. W połowie XVI w. w części jej posiadaczem był Jan Przerębski (1519-1562), podkanclerzy koronny, arcybiskup gnieźnieński i prymas, wnuk wspomnianego wyżej kasztelana sieradzkiego – H. Kowalska, *Przerębski Jan h. Nowina*, [w:] tamże, s. 756. Nie wiemy kim był występujący tu Stanisław Przerębski. Pod koniec XVI stulecia występują w źródłach cztery osoby o tym imieniu i nazwisku – zob. Z. Libiszowska, *Ziemie sieradzka i łączyczka wobec pierwszego bezkrólewia*, „Rocznik Łódzki”, t. IV, 1961, s. 101; J. Byliński, *Przerębski Stanisław h. Nowina (ok. 1540-1603)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXIX/1, z. 120, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1986, s. 1-2.

⁴⁴ AACz, Foliał, k. 276-276v.

⁴⁵ Ks. Jan Małkusiewicz poświadczony jest źródłowo jako prebendarz chełmski od 1585 r. W 1626 r. już nie żył – T. A. Nowak, *Chełmo. Zarys...*, s. 234.

własności gruntu nieodsuwala, ani też ImPani Przerębska prawa dziedzicznego nadać niemogła i owszem tym mocniej własność gruntu Gremboszewice przy x. prebendarzu chełmskim zostawiła⁴⁶. Trudno stwierdzić o jakich to kontrowersjach była mowa i na jakim tle powstały. W 1621 r. Elżbieta już nie żyła i Masłowice odziedziczyła jej córka Zuzanna, żona Stanisława Zaremby. Sprzedała te dobra Janowi Siemieńskiemu, pisarzowi grodu piotrkowskiego. W akcie sprzedaży dodała, że do dóbr masłowickich należą też Gręboszewice, [...] zapomniawszy o tym, iż własny jej ojciec nigdy prawa dziedzictwa do Gręboszewic sobie nieuzurpował, i owszem zawsze znał x. prebendarza chełmskiego być jego legalnym właścicielem⁴⁷. Dalej pisano, że już w 1609 r., kiedy dochodziło do rozgraniczenia dóbr Masłowice z Gręboszewicami, przyznawano prawo własności kościołowi chełmskiego⁴⁸. Ponadto [...] na lat 3 przed tym kontraktem [w 1606 r.?] matka ImPani Zarembiny Elżbieta Przerębska o czynsz z gruntu takowego z x. Małkusiewiczem zgodziła się. Jako więc rezygnacja nieprawna niedawała własności ImPanu Siemieńskiemu [...]⁴⁹. Siemieński uznał więc własność prebendy i w tym samym roku 1621 uzgodnił płatności związane z czynszem. Gdy więc z gruntu własnego nikt płacić czynszu nikomu nie jest obowiązany, za tym i tenże ImP. Siemieński znał, iż niema prawa dobrego do Gręboszewic, kiedy z właścicielem jego już z osoby swej o nowy czynsz ugadzał się⁵⁰. Po śmierci ks. Małkusiewicza Siemieński zawarł ugodę z jego następcą ks. Wojciechem Prasiecieszem, plebanem i prebendarzem chełmskim⁵¹. Z Masłowic, Krer i Gręboszewic miał płacić 50 zł⁵².

By zabezpieczyć się na przyszłość postanowiono jeszcze bardziej uprawnocnić własność kościoła w Chełmie i w dniu 3 listopada 1629 r. dokonano oblatowania dokumentu erekcyjnego oraz dokumentów potwierdzających prawa do Gręboszewic w Piotrkowie⁵³. Niestety nie wymieniono wpisanych wówczas dokumentów.

W 1639 r. nie żył już Jan Siemieński. Wdowa po nim Elżbieta dokonała kolejnej ugody odnośnie czynszu z dzierżawy z Gręboszewic oraz należności z tytułu dziesięcin z Masłowic i Krer. Łącznie ustalono, że wyniosą one 60 zł⁵⁴.

Gręboszewice pojawiają się w źródłach kilkadziesiąt lat później. 1 czerwca 1675 r. ówczesny proboszcz kościoła w Chełmie Jan Wzdulski, kanonik i oficjał kurzelowski⁵⁵, skarżył się w Piotrkowie na Marcina Siemieńskiego, dziedzica wsi Korytno i innych dóbr, o zniszczenie grobli (stawu)⁵⁶. W sądzie spotykano się jeszcze 25 czerwca oraz 8 lipca⁵⁷. Sprawa pojawiła się także 20 września 1676 r., kiedy wspomniano o zniszczeniu stawu należącego do kościoła chełmskiego, leżącego w dobrach Gręboszewice⁵⁸.

⁴⁶ AACz, Foliał, k. 276v.

⁴⁷ AACz, Foliał, k. 277.

⁴⁸ AACz, Foliał, k. 277.

⁴⁹ AACz, Foliał, k. 277.

⁵⁰ AACz, Foliał, k. 277.

⁵¹ Prawdopodobnie jest on tożsamy z pojawiającym się od 1612 r. ks. Wojciechem, proboszczem w Chełmie - T. A. Nowak, *Chełmo. Zarys...*, s. 211.

⁵² AACz, Foliał, k. 277-277v.

⁵³ AACz, Foliał, k. 158v, 277v.

⁵⁴ AACz, Foliał, k. 122, 158, 277v.

⁵⁵ Był kanonikiem kurzelowski, proboszczem w Chełmie od ok. 1672 r., w Kodrębie, Dmeninie i w Przedborzu. Zmarł w 1701 r. - T. A. Nowak, *Chełmo. Zarys...*, s. 212.

⁵⁶ AACz, Foliał, k. 123.

⁵⁷ AACz, Foliał, k. 154.

⁵⁸ AACz, Foliał, k. 154.

W ciągu wieku XVIII o Gręboszewicach wzmianki są jeszcze mniej liczne. W 1767 r. umowę o opłacie 70 fl. z dzierżawy i dziesięciny Gręboszewic zawarła Elżbieta Siemieńska, miecznikowa sieradzka. Podano tu jednak błędnie, że w tym czasie proboszczem był ks. Wojciech Prasiciesz⁵⁹. 25 lipca 1776 r. z kolei Zofia i Jacek (Joachim?) Siemieńscy zobowiązali się płacić z Masłowic, Krer i Gręboszewic 120 zł rocznie⁶⁰. Mniej więcej w tym samym czasie odbyła się wizytacja kanoniczna parafii w Chełmie, podczas której zapisano, że prebenda posiada wieś Gręboszewice, ale od wieków należy ona do rodziny Siemieńskich (*ab aevo est in possessione magnificorum Siemieńskie*)⁶¹. Sprawa własności wciąż pozostawała niewyjaśniona i za rządów pruskich (nie znamy dokładnej daty, więc rzecz się miała w latach 1793-1806) ks. Daniel Ostrowski⁶² złożył protestację w tej sprawie. Chciał bowiem założyć hipotekę na dobrach parafii, ale nie udało mu się otrzymać wówczas żadnego dokumentu potwierdzającego, że to kościół w Chełmie jest właścicielem tych dóbr⁶³.

Definitywne rozwiązanie sporu nastąpiło w kilkadziesiąt lat później, także przy okazji próby zaciągnięcia kredytu. W 1841 r. Leon Siemieński, właściciel Masłowic, przystąpiwszy do Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, chciał otrzymać kredyt pod zastaw Gręboszewic. Znalaziono jednak w dokumentach zastrzeżenie, że majątek ten należy do parafii Chełmo i pożyczkę wstrzymano. Ks. Kacper Lipiński⁶⁴ zwrócił się do konsystorza, by ten postarał się o odzyskanie tych pól. W roku następnym pomiędzy księdzem a dziedzicem doszło do ugody. Gręboszewice pozostały przy Masłowicach, ale ich właściciel zobowiązał się zabezpieczyć na Masłowicach 450 rubli srebrnych na 5% rocznie. Na takie załatwienie sprawy biskup zgodził się 31 października 1842 r. Zalecono ks. Lipińskiemu, by załatwił wszystko do końca i postarał się o urzędowy układ, zawarty przed rejentem⁶⁵. Więcej problem własności tych pól już nie wracał. A dziś wśród miejscowej ludności zatarła się nawet wiedza o samych Gręboszewicach.

Aneks

Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej, Akta parafii Chełmo, Foliał dokumentów z lat 1389-1830, k. 1-2⁶⁶.

In Nomine aDomini Amen^a. Notum sit omnibus et singulis hanc paginam insipientibus, quia nos Zbigneus comes de Chelm et Pacosius haeres de bCraszowice^b recognoscimus publice tam praesentibus quam futuris quibus fuerit necessarium ac opportunum, quia fundamus altare vel praebendam in ecclesiae nostrae in Chelm csancti^c Michaelis Archangeli, ab respectum salutiferum animarum nostrorum ac antecessorum nostrorum. Ad quam quidem praebendam nos Zbigneus et Pacosius

⁵⁹ AACz, Foliał, k. 159.

⁶⁰ AACz, Foliał, k. 1573-174.

⁶¹ AACz, Foliał, k. 175.

⁶² Proboszcz w Chełmie od 1795 r., sufragan łowicki, kanonik warszawski i ostatni archidiakon kurzelowski. Zmarł 30 sierpnia 1831 r. i pochowany został w kościele chełmskim - T. A. Nowak, *Chełmo. Zarys...*, s. 216-217.

⁶³ T. A. Nowak, *Chełmo. Zarys...*, s. 189.

⁶⁴ Proboszcz w Chełmie od 1831 r., wcześniej tutejszy wikariusz. W latach 1848-1859 był dziekanem radomszczańskim. Zmarł w 1876 r. - T. A. Nowak, *Chełmo. Zarys...*, s. 218-220.

⁶⁵ AACz, Akta parafii Chełmo, Akta konsystorza Foralnego Piotrkowskiego co do kościoła parafialnego w Chełmie w dekanacie radomskim 1777-1881, sygn. II/88, s. 307-308, 327-328, 331, 333.

⁶⁶ Tekst starszy został tu określony mianem Dokumentu I, a ten z 1659 r. Dokumentu II.

damus et assignamus ac tribuimus totaliter nostram haereditatem dictam Gremboszowice sitam in palatinatu siradiensi pariter cum decima ejusdem villae cum omni jure plenarie, metis et granicis, nunc primum factis et faciendem more consueto et in arboribus videlicet quercis, pinetis et in aliis multiformis arboribus signatum vulgo dicendo sosnami, fructibus usibus, utilitatibus et jure. Quo praefata haereditas nostra per nos et antecessores nostros hactenus fuit et est ante et nunc posseo ut simul damus et legamus ac conferimus, ad praebendam antedictam piscinam nostram cum molendino, dicto ^dCwiatkowsk^d, et duas tabernas in Chelm propinquas nostrae curiae locumque specialem pro aedificatione domus praebendarii et duos mansos liberi agri, una cum decima euorundem, tum signatis metis et granitiis ibidem in Chelm, haec omnia in solidum donamus simul ac conferimus ad praefatam praebendam cum jure pertinens temporibus aeternis robore aedem ac alia omnimoda potestate per praebendarium volens pro aedificatione suae domus et cmethonibus ipsius de sylvis ac gais vel ^eborreis^e spectantibus ad nostram haereditatem Masłowice et Ochotnik tenebuntur non denegate. Quam praebendam dant devoto et dilecto viro Andreae Nicolai de Proszowice cracoviensis dioecesis et suis posteris successoribus, cum omni jure plenario prout in superioribus est expressum, efficiendo ipsum et quemlibet eius posterum in eadem praebendae verum et legitimum possessorem. Insuper eidem damus et conferimus decimas videlicet in Zagajow et Masłowice ^fet^f praedium nostrum post agros nostros, cultos et colendos in posterum possidens temporibus perpetuis. Quas quidem decimas, iam nominatus seu praedictos liberavimus ^gpro^g et liberas facimus, a plebanis et rectoribus ecclesiae in Chelm, videlicet a domino Zdzieslao et Vito. Qui plebani consenserunt in foundationem ejusmodi praebenda et de Q[...]cimis supradictis cessorunt et de speciali consensu et admicissione domini ordinarii seu archiepiscopi, volens nos ^hesse^h fundatores et collatores dictae prebendae. Qui discretus vir Andreas praebendarius et quicumque praedictam praebendam possidebunt pro decessoribus nobis et antecessorum nostrorum, qualibet hebdomada unam missam et duas pro defunctis tenebitur celebrare. Considerantes itaque devotionem et misteria ecclesiastica divina officia, discreti viri Andreae damus prefato nostro capellano in ipso anno possessione duos boves et unum vaccam unumque iumentum quod dicit esse kobyła, ⁱunum similiter aream siligini pro suis opportunitatibusⁱ. Pro cuius foundationis rerum confirmatione et stabilitate sigillum nostrum ^jpunctibus^j facimus apponimus. Actum et datum in Chelm, in die sancti Michaelis Archangeli anno domini millesimo trecentesimo octuagesimo nono.

^kAnno domini 1659 die 1ma octobris charta suprascripta tenor productus sub tempus visitationis ecclesiae parochialis in Chelm ad omnem meliorem effectum. Nicolaus Grzebiński archidiaconus cureloviensis, gnesnensis, loviciensis canonicus manu propria^k.

a-a W dokumencie I w tym miejscu uszkodzona karta.

b-b W dokumencie II Kraszowice

c-c W dokumencie II słowo zapisane skrótem: s.

d-d W dokumencie II: Kwiatkowski

e-e W dokumencie II: ac gais vel quercis

f-f W dokumencie II w tym miejscu słowo: post

g-g W dokumencie II brakuje tego słowa

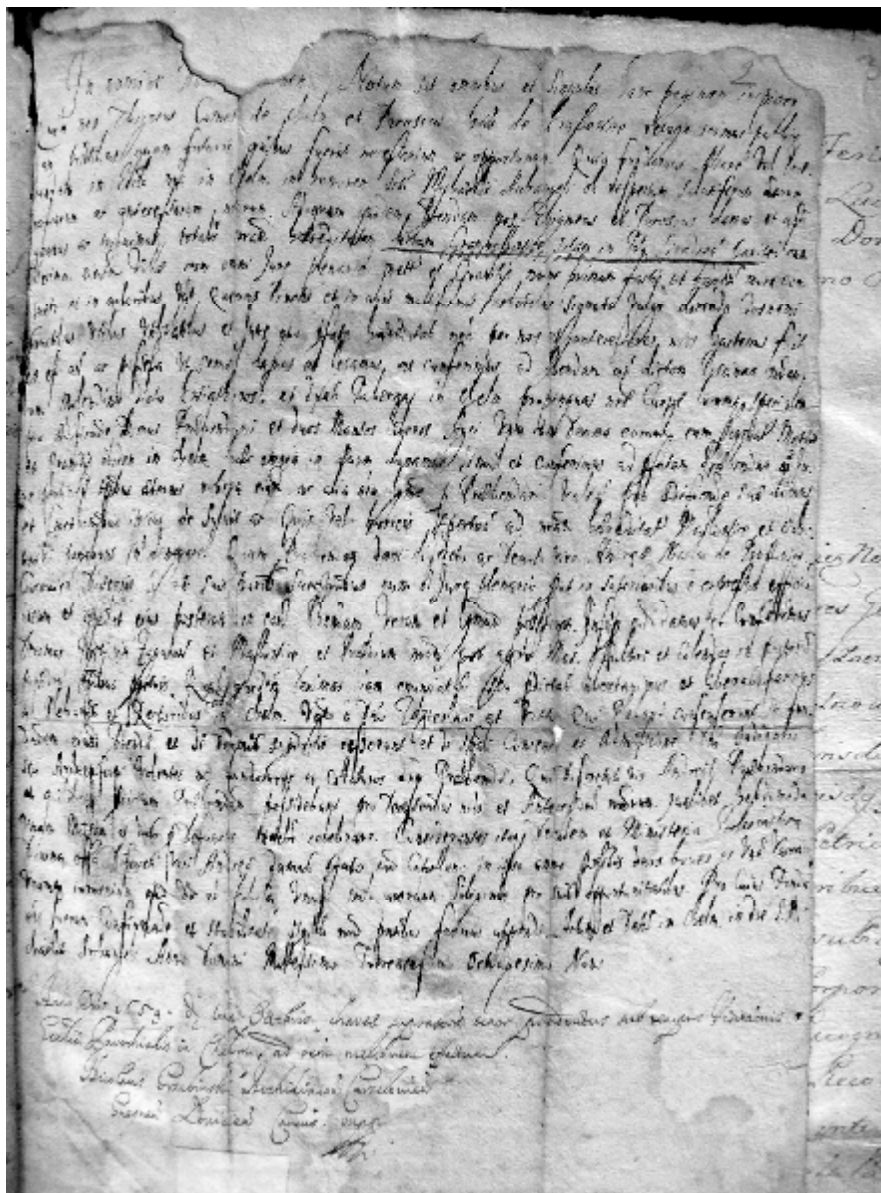
h-h W dokumencie II dodano to słowo

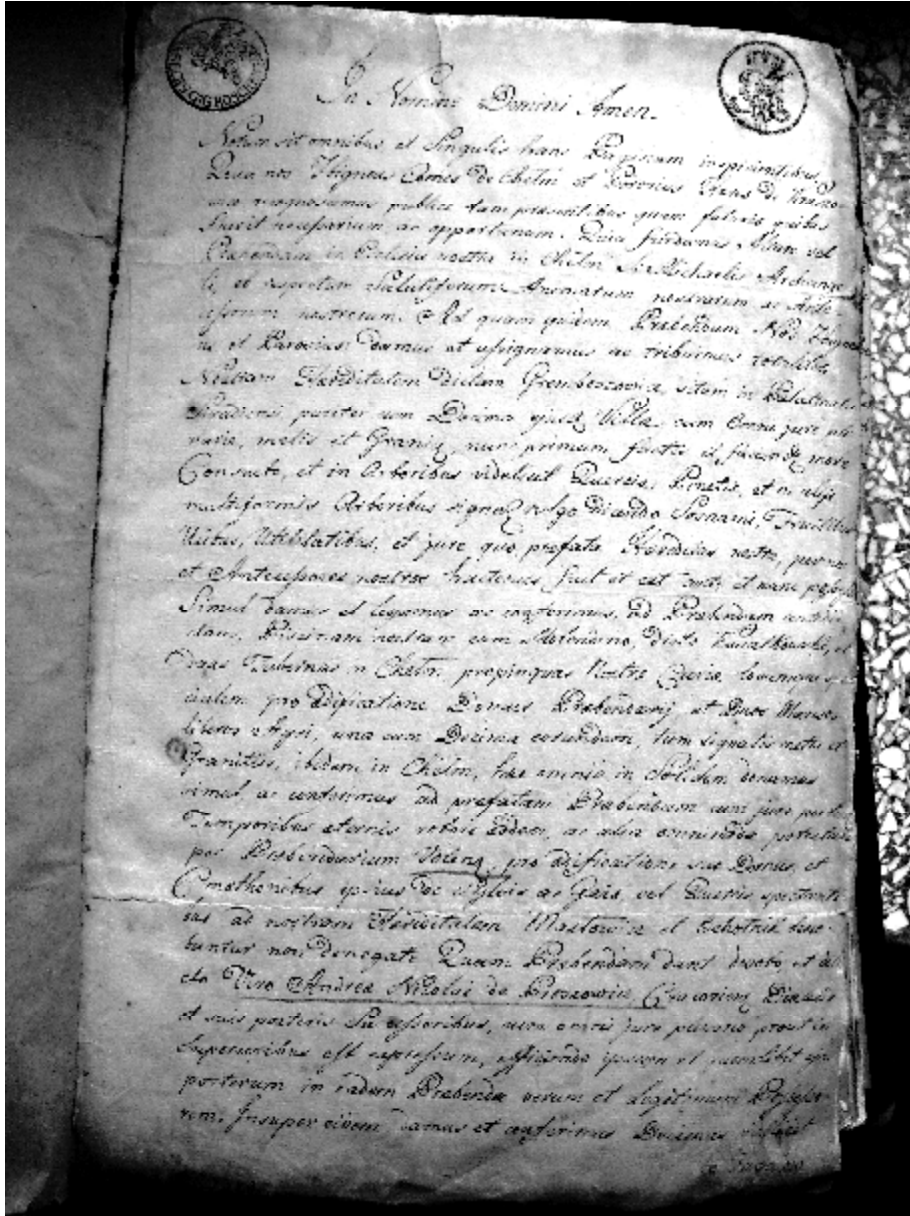
i-i W dokumencie II ten fragment brzmi: *unum similiter et cervum siliginis pro suis opportunitatibus*

j-j W dokumencie II brak tego słowa

k-k W dokumencie I fragment ten został dopisany u dołu karty.

Najstarszy odpis dokumentu

Odpis dokumentu z 1659 r.